

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВОРУ РІПКИНСЬКОГО РАЙОНУ

Дель Гаудіо Сальваторе,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
krfptm.if@kubg.edu.ua

У статті проілюстровано основні діалектні риси трьох місцевих говірок, якими говорять у північно-західній частині Чернігівської області, недалеко від районного центру Ріпки. Ці говірки характеризуються низкою специфічних рис. Крім того, ці діалекти розташовані у перехідній зоні — від українського до білоруського мовного масиву. Подальші етапи нашого дослідження включатимуть порівняння результатів цього аналізу з даними інших перехідних говірок.

Ключові слова: діалектологія, північноукраїнські діалекти, перехідні діалекти.

Дель Гаудіо Сальваторе

Некоторые особенности говора Репкинского района

В статье проиллюстрированы основные диалектные черты трех местных говоров, на которых говорят в северо-западной части Черниговской области, недалеко от районного центра Репки. Эти говоры характеризуются рядом специфических особенностей. Кроме того, эти диалекты расположены в переходной зоне — от украинского к белорусскому языковому массиву. Последующие этапы нашего исследования будут включать сравнение результатов настоящего анализа с данными других переходных говоров.

Ключевые слова: диалектология, североукраинские диалекты, переходные диалекты.

Del Gaudio Salvatore

Some Characteristic Features of the Dialect(s) Spoken in the District of Ripky

The dialects spoken in the district of Ripky, situated north-west of Chernihiv, already constitute the object of a larger research project. In the literature the dialects of this area are generally defined as 'transitional' from Ukrainian to Belarusian. Notwithstanding a number of potential and real Belarusian features, in this article I pursue a more modest aim. I intend to analyze the most typical features of those local dialects (cf. Ukr. hovirky) located very close to the district centre, postponing to a more advanced stage of research a further comparison with other local dialects spoken along the Ukrainian-Belarusian border.

Key words: dialectology, North Ukrainian dialects, Ukrainian-Belarusian transitional dialects.

Вступ. Вивчення діалектного мовлення та мовної ситуації Ріпкинського сільського району, розташованого у північно-західній частині Чернігівської області, є об'єктом наших студій протягом кількох років. Однак у попередніх дослідженнях були проаналізовані специфічні діалектні тексти або в рамках соціолінгвістичної перспективи проілюстровані загальні характеристики мовної ситуації цього району. Науковий інтерес до діалекту прикордонного регіону пов'язаний з фундаментальним завданням: зрозуміти приблизну базу таких місцевих говірок, які вважаються перехідними з української до білоруської мови, відповідно до давно установлені та загальноприйнятої у східнослов'янській діалектології дефініції Московської діалектологічної комісії (МДК, 1915) [6].

Характеристики перехідних говірок, зокрема поширених на лівобережній частині поліського ареалу, вивчали такі відомі діалектологи, як Ю.Ф. Карський [9], П.А. Бузук [4], В.М. Ганцов [5],

О.Б. Курило [10], Ф.Т. Жилко [7], С.П. Бевзенко [3] та ін.

Незважаючи на вагомий науковий внесок вищезгаданих вчених у справу опису таких говірок і дослідження споріднених проблем, деякі питання залишаються невирішеними. Це стосується, наприклад, доречності вживання терміна «перехідні говірки» з огляду на процес формування таких діалектів, що безпосередньо пов'язано з походженням говору і соціально-мовною історією ареалу вжитку, який не залежить від сучасних адміністративних і політичних кордонів. Хоча ці аспекти разом із теоретичною постановкою проблематики є надзвичайно актуальними, на подальших етапах нашого дослідження їх необхідно розглядати у більш широких рамках українсько-білоруських діалектних та мовних контактів.

Наразі ми обмежимося характеристикою найтипівіших діалектних рис говірок мешканців населених пунктів, які розташовані неподалік від районного центру. Ілюстративні матеріали, за

винятком одного тексту, базуються на власних записах, зібраних у селах Буянки, Вишневе, Глин'янка.

Відповідно до консолідованої української діалектної практики у наступних параграфах, перед тим як проаналізувати основні діалектні риси говірок, що вживаються поблизу районного центру Ріпки, стисло презентуємо історико-географічні дані території нашого дослідження і методи збирання діалектного матеріалу.

1. Основні геоісторичні дані Ріпкинського району. Ріпкинський район розташований у північно-західній частині Чернігівської області. Він межує з Чернігівським та Городнянським районами Чернігівської області, а також Гомельським, Лоевським, Брагинським районами Гомельської області Республіки Білорусь. Умовно територія району представляє трикутник, розмежований річками Дніпро на заході, Сож на півночі по межі з Гомельським районом та Десна на півдні. Район було утворено в 1923 р.

Найдавніші історичні епохи заселення сягають неоліту і бронзи (VIII–II ст. до н.е.). Імовірно, ранньослов'янські поселення займали Поліський регіон, а також цю зону вже з V ст. до н.е.¹ До давньоруської доби на поліських землях жили племена дулібів, древлян, дреговичів і сіверян. Простір, який сьогодні займає Ріпкинський район, заселяли переважно сіверяни [14].

Як уже зазначено, зразкові діалектні дані були зібрані у селах, розташованих на периферії районного центру. Зокрема, досліджувалося село Вишневе, засноване у 1727 р., з чисельністю населення 547 осіб. Орган місцевого самоврядування — Вишнівська сільська рада. Вишнівській сільській раді підпорядковані села Буянки та Чумак. Населення першого становить 321 особу. Також вивчали діалект села Глин'янка, заснованого у 1607 р., з чисельністю населення близько 126 осіб. Орган місцевого самоврядування — Ріпкинська селищна рада [14].

2. Методологія дослідження. Методи збирання діалектного матеріалу. Відповідно до рекомендацій практики (пор. Жилко [7, 275]) ми декілька разів перебували на Ріпкинщині, щоб ознайомитися з місцевими говірками регіону й анутовати їх найяскравіші особливості. Попередньо ми виокремили основні риси цього діалектного ареалу, базуючись на даних першого тому «Атласу української мови» (АУМ) [2] та інших класичних студій [3; 7].

Крім безпосереднього спостереження мовної ситуації районного центру і сусідніх сіл та хуторів, ми також запитали у місцевих жителів, який варіант діалектного мовлення вони вважають ти-

¹ Відповідно до певної теорії, сучасне населення району займає територію, яку можна вважати однією із прабатьківщин слов'ян.

повим зразком їхньої говірки. Як припускалося ще до початку нашої експедиції, носіями типового діалектного мовлення виявилися особи, які належать до старшого покоління (понад 65 років). Середнє і молоде покоління, навпаки, часто вживають розмовні форми української мови з домішкою русизмів та білорусизмів у повсякденному спілкуванні, крім регіональних варіантів української та російської мов. Записи здійснювались часом індивідуально, часом за допомогою місцевих інформантів або учителів місцевої школи², які були попередньо поінформовані про мету дослідження і отримали належну інструкцію. Протягом 2014–2017 рр. у кожному селі ми записали розмови 5 осіб в різних побутових обставинах. Респонденти були поінформовані після завершення записів про те, що ми досліджуємо і записуємо їхню говірку. Такий підхід було обрано задля уникнення «парадоксу спостерігача» (пор. англ. *observer's paradox*), як визначає цей феномен В. Лабов [15, 209].

Усі інформанти — корінні мешканці, які народились у дослідженому населеному пункті або здавна живуть тут і розмовляють місцевою говіркою, не перебуваючи довго поза своїм говірковим оточенням. Наші респонденти добре зберігають типові діалектні риси місцевості, що вже зникають під впливом як української, так і російської літературних мов, а також через поширення суржику — українсько-російського змішаного мовлення. Для перехідної зони типовим також є змішування різних мовних кодів і взаємодія з діалектом, який також містить білоруські елементи³.

3. Основні діалектні риси Ріпкинського сільського говору. Територія Ріпкинського говору, зокрема на півночі від умовної лінії Любеч — Великі Осянки, традиційно класифікується як частина північноукраїнських говорів перехідного типу і належить до східнополіського діалектного ареалу [3, 204, 207]. Точніше, ця група говірок охоплює територію на північ від лінії річки Дніпро — гирло річки Снов через Чернігів і далі до говірок крайньої півночі по течії Десни.

У цьому говорі зберігаються, з одного боку, численні реліктові форми, а з іншого — виявляються деякі інновації⁴. Водночас ця діалектна зона знаходиться на стику трьох мовних масивів: укра-

² У цьому зв'язку ми висловлюємо подяку насамперед директорів Ріпкинської школи № 2 Лебедку Сергію Анатолійовичу за логістичну підтримку в організації власного польового дослідження, а також учителям-словесникам української мови цієї школи, зокрема Холопінкові Олександрі Івановичу, Минько Тетяні Миколаївні, Кучерявій Наталії Миколаївні та Мороз Тетяні Ігнатівні.

³ У статті залишимо поза увагою проблему змішаного мовлення, інтеракції останнього з діалектами і характеристики мовної ситуації прикордонних районів України та Білорусі. Це буде об'єктом окремого більш ґрунтовного дослідження.

⁴ Імовірно, що східнополіський діалект історично пов'язаний з наріччями таких давніх східнослов'янських племен, як поляни та сіверяни.

їнського, білоруського та російського. Зазвичай особливості цієї групи говірок східнополіського говору пояснюються взаємодією з білоруськими говірками. Проте, як припускають деякі мовознавці, цілком можливо, що у минулих епохах, ще до початку процесу стандартизації сучасних східнослов'янських мов, ця діалектна зона разом із суміжними землями, які політично належать до Білорусі та Росії, формувала більш самостійний і гомогенний мовний (діалектний) простір (див. Р.І. Аванесов [1, 397], Г.П. Півторак [13, 88]). Безумовно, специфіка формування крайніх східних говірок східнополіського говору зумовлена не лише географічним положенням, а й міграційними процесами. Усе-таки цю діалектну зону не можна уявити собі як абсолютно гомогенну, вона презентує несуттєву, внутрішньотериторіальну варіацію, що виявляється на рівні говірок (мікросистем). Визначити мінімальні місцеві відмінності, що з'являються насамперед на рівні фонетики (зокрема надсегментної⁵), досить складно.

Надалі ми зосередимось тільки на деяких специфічних особливостях тих говірок, які ми проаналізували і які знаходяться на периферії районного центру, залишимо поза увагою інші місцеві відмінності та загальні риси східнополіських діалектів.

Під час аналізу ми використали матеріали власних записів та неопублікованих аудіозаписів, зроблених у селі Глинянка колишньою школяркою Ріпкинської школи № 2 під керівництвом Т.М. Мороз, яка доброзичливо дозволила їх використання. Через невеликий обсяг статті уривки транскрибованих текстів не додаємо.

Фонетичні та фонологічні особливості

Вокалізм

Структура наголошеного вокалізму обстежених населених пунктів приблизно така:

/и / - /іе / - /е / - /а / - /о / - /уо / - /у.

Для узагальненої структури наголошеного і ненаголошеного вокалізму див. АУМ, 1, карти № 1; 2 [2].

У вокалізмі ще спостерігаємо:

- недисимілятивне акання, тобто фонема /о/ в ненаголошеній позиції переходить в [а], наприклад: *ад'на, дач'ка, мала'ка, н'роста* тощо. Акання властиве російській і білоруській літературним мовам, де воно є нормативним. Зазвичай нерозрізнення /о/ : /а/ пояснюється як суто білоруська риса, що з'явилася внаслідок міжмовних контактів [8, 154]. Насправді походження і місце поширення цього явища — спірне питання, до якого ми повернемося на подальшому етапі дослідження. Ненаголошена /о/ переходить в [а] перед складом із наголошеним [у] (відповідно до російської та білоруської мов), пор.: *кажух, галубка* — укр. *ко'жух, го'лубка*;

- типовий дифтонг [іе] відповідно до етимологічного *ѣ, наприклад: *м'ен'іе, хлієб* тощо [2, т. 1, к. 3, 5]. Тенденція до монофтонгізації поширена серед представників середньо-старшого віку (60–75 років);

- збереження давнього [і], наприклад: *м'і, гу'л'ал'і, бач'іла* тощо [3, 203]. Початковий [і] зберігається у деяких випадках, пор.: діал. *іголка* (говірка) — укр. *голка*; біл. *іголка*;

- історичні зміни [е] > [о] після шиплячих рідко трапляються, пор.: *чєтири, жєна* — укр. *чотири, жона*. Такий перехід також властивий білоруській мові⁶;

- зникнення [j] <й> у позиції після голосної у префіксах: *пшишла, знашла* тощо [7, 155].

Консонантизм

- Відсутність виразного цекання, принаймні у периферійних селах районного центру. Подекуди спостерігаються окремі випадки такого явища. Вважаємо за потрібне провести більш ґрунтовне дослідження цієї особливості;

- наявне ствердіння приголосного [р], що є характерним і для білоруської мови, наприклад: *бурак* [2, т. 1, к. 79];

- спостерігається явище диспалаталізації — ствердіння [ц] у кінці слова та перед голосними заднього ряду: *п'тіца, су'ніца* [2, т. 1, к. 112];

- м'яка реалізація фонем /г, к, х/ перед голосним переднього ряду. Рефлекси [гі, кі, хі], наприклад [ног'і], [н'ожк'і] тощо, відповідають давнім сполукам [гы, кы, хы]. Цей рефлекс також типовий для білоруської та російської мов (див. [7, 71; 2, к. 21]);

- замість нетипової для східнослов'янських діалектів фонем /ф/ маємо звукосполучення [хв], рідше [х], наприклад: *хвуортка, хутбол* [2, т. 1, к. 97].

За спостереженням місцевих інформантів (учителів), наявні ще такі явища:

- у говірках, як в українському, так і в білоруському літературних варіантах, [ч] реалізується твердо в кінці слова на відміну від російської мови, де м'якість зберігається, пор.: гов. [н'оч] *н(у)оч* — укр. [ніч] *ніч* — рос. [ноч'] *ночь*;

- м'яка вимова глухого дентального зімкнено-проривного [т'] перед голосними переднього ряду, наприклад: *т'іха* [2, т. 1, к. 102]; також пор. укр. *тихо*; рос. *тихо*; біл. *ціха*.

Фономорфологічні аспекти

- На відміну від стандартної української мови у суфіксах на зразок *-цьк(ий), -ськ(ий)* втрачається палаталізація, пор.: *казацки* — укр. *козацький* (також пор. біл. та рос. м.);

- постфікс *-ся* вимовляється як *-цица*: гов. *смієцца* — укр. *сміється* [3, 75–76];

- притаманний українській мові префікс *роз-* у говорі натомість звучить як *раз-, рас-*.

⁵ Пор. латин. *suprasegmentalia*.

⁶ Щодо цього явища також див. В.М. Мойсієнко [12, 192].

Особливості наголосу

У говірках місце наголосу не завжди збігається з відповідним наголосом літературної мови. Наприклад, у стандартній мові наголос у прикметниках падає на флексії: *вувь'кий, близь'кий* тощо; у говірках — на корені: *'близкий, 'г'оркий, 'узкій*.

Граматичні характеристики

На рівні морфології спостерігаються такі особливості:

- категорія роду може бути іншою, ніж в літературній українській мові, наприклад: *б'оль* (ж. р.); *стіеп* (ж. р.); *тюль* (ж. р.) тощо. Цей аспект потребує окремого аналізу;

- деякі іменники II відміни чоловічого роду у називному відмінку множини мають паралельні закінчення *-а, -и*: *вечори — вечора, холоди — холода*;

- іменники II відміни у родового відмінку множини мають закінчення *-ов [-оў]*, *-ей*: *батьков, ключей, м'ячей*;

- іменники чоловічого і середнього роду у давальному відмінку мають тільки закінчення *-у*, закінчення *-ові, -еві* відсутні: *батьку, каню, валу* та ін. [2, т. 1, к. 194];

- рефлeksi дифтонгізації [іе] наявні у закінченнях іменників однини у давальному та місцевому відмінках, наприклад: *у хате* [у хат'іе]; *на землє* [на земл'е] тощо;

- іменники I відміни жіночого роду в орудному відмінку мають закінчення *-ою* у наголошеній позиції, наприклад: *ва'дою*; а у ненаголошеній *-аю*, наприклад: *'рибаю* тощо. В окремих випадках подібно до білоруської та російської мов спостерігається закінчення *-ай*: *берозай*;

- іменники II відміни в орудному відмінку мають закінчення *-ом* у наголошеній позиції після м'яких основ і основ на *ж, ч, ш*, наприклад: *ка'нь'ом, да'шчом, ку'шчом*⁷ тощо (також див. [2, т. 1, к. 199]);

- кличний відмінок не є продуктивним у діалектах цієї зони, хоча його вживають у певних випадках, прислів'я тощо;

- на рівні фонеморфології іменники IV відміни родового відмінка однини можуть мати подібно до білоруської мови спорадичне закінчення *-ці* (явище цекання)⁸, наприклад: *теляці, ягняці*.

Займенники

У говірках цієї перехідної зони, як і у білоруській мові, форма називного відмінка особових займенників третьої особи виступає із протетичним [j], наприклад: *йон, йена/йана* тощо. У непрямих відмінках приставний *н* відсутній: *на йіх*, до <е> [йейе'] (див. [2, т. 1, к. 227, 228]). Вказівні займенники подекуди зберігають реліктові (архаїчні) форми: *сей, ся, се* [2, т. 1, к. 229]. Останні

вже не є продуктивними і виступають типовим маркером старших за віком інформантів. Вказівні займенники показують нестягнену форму: *тейе, тайа, сейе* [2, т. 1, к. 231, 234].

Прикметники

Типовою для цих говірок є нестягнена форма прикметників у множині та середнього і жіночого родів однини, наприклад: *добриє* ['добрийе], *старая* [старайа], а у називному відмінку однини чоловічого роду превалюють усічені форми: *добри* (добрий) [2, т. 1, к. 237, 238, 243].

На відміну від української літературної мови вищий ступінь порівняння прикметників утворюється шляхом додавання займенника *сами(й)*, пор.: *найкраций — сами(й) луччий*.

Також використовуються суфікси *-ейш, -ей, -ее* [-ейе], пор.: гов. *старейший, старей*; біл. *старий — старейший*; укр. *старий — старіший* (також див. [2, т. 1, к. 246, 247]).

Прикметники з основою на *г, к, х* в українській мові належать до твердої групи: *великий, довгий, тихий*; у говірках вони вимовляються м'яко: *довгі(й), міхі(й), велікі(й)*.

Дієслова

Закінчення на *-мо, -ти* не характерні для цих говірок, пор.: укр. *ходимо* — гов. *ходім*; укр. *читати* — гов. *читать* тощо [2, т. 1, к. 250].

Синтетичний майбутній час також не є характерним для цих говірок, натомість вживається складена форма, утворена за допомогою дієслова *бути* у майбутньому часі + інфінітив, наприклад: *будам читать*.

Синтаксичні риси

Відповідно до сполучників складних речень *але, та* літературної мови у говірках поширені сполучники *да, но, дак*: *ми б купалісь, дак холодна*.

Вживаються словосполучення із прийменниками: *к(ік) + давальний відмінок (до) — ік сестре*; *ле + родовий відмінок (біля): зупініся ле пня*.

Підмет, виражений кількісним числівником та іменником, має дієслівний присудок у формі однини: *ле хати стаіть две верби*.

Лексичні особливості

Для говірок Ріпкинського району характерною є низка лексичних (семантичних) та фразеологічних діалектизмів. Деякі лексеми представлені у «Словнику польських говорів» П.С. Лисенка [11], інші притаманні лише цьому ареалу і можуть збігатися з відповідними білоруськими діалектами, що межують із цією зоною. Через обмеження обсягу статті залишимо їх поза увагою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз досліджуваного матеріалу виявив основні характеристики тих місцевих говірок, якими розмовляють у селах, розташованих на периферії районного центру Ріпки. У статті не транскрибовано тексти аудіозаписів через наведені об'єктивні причини.

⁷ Спостереження спирається на нотатки місцевих вчителів.

⁸ Цей пункт потребує подальшого дослідження.

Результати дослідження свідчать про те, що говірки Ріпкинського району містять чимало спільних рис із білоруською мовою, меншою мірою — з російською. Крім того, говірки цієї зони, як і більшість говірок поліського ареалу, зберігають цілу низку архаїчних рис.

У подальших дослідженнях необхідно буде порівняти характерні риси цих говірок з іншими українськими говірками прикордонної зони, врахувати білоруські риси та встановити критерії відокремлення цих говірок від відповідних білоруських діалектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесаў Р.І. Нарысы па беларускай дыялекталогіі / Р.І. Аванесаў. — Мінск : Навука і тэхніка, 1964. — 416 с.
2. Атлас української мови : в 3 т. Т. 1–3. — К. : Наукова думка, 1984–2001.
3. Бевзенко С.П. Українська діалектологія / С.П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 1980. — 247 с.
4. Бузук П.А. Взаємовідносини між українською та білоруською мовами / П.А. Бузук // Запис історико-філологічного відділу ВУАН. — Кн. 7–6. — 1926.
5. Ганцов В.М. Діалектні межі на Чернігівщині / В.М. Ганцов // Записки Українського наукового товариства в Києві. Чернігів і Північне Лівобережжя. — К., 1928.
6. Дурново Н.Н. Опыт диалектологической карты русского языка в Европе с приложением очерка русской диалектологии / Н.Н. Дурново, Н.Н. Соколов, Д.Н. Ушаков та ін. — М. : Синодальная типография, 1915. — 140 с.
7. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови / Ф.Т. Жилко. — К. : Радянська школа, 1966. — 307 с.
8. Жилко Ф.Т. Перехідні говірки від української до білоруської мови в північно-західних районах Чернігівщини / Ф.Т. Жилко // Діалектологічний бюлетень. Вип. IV. — К. : Вид. Академії наук УРСР, 1953. — С. 7–20.
9. Карский Е.Ф. Белорусы. Т. 1. Введение в изучение языка и народной словесности / Е.Ф. Карский. — Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1903. — 466 с.
10. Курило О.Б. Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробричів / О.Б. Курило // Збірник історико-філологічного відділу ВУАН. Праці етнографічної комісії. — № 21. — К. : Вид-во ВУАН, 1924.
11. Лисенко П.С. Словник поліських говорів / П.С. Лисенко. — К. : Наукова думка, 1974. — 260 с.
12. Мойсієнко В.М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. / В.М. Мойсієнко. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. — 450 с.
13. Півторак Г.П. Українці, звідки ми і наша мова: дослідження, факти, документи / Г.П. Півторак. — К. : Віпол, 2014. — 280 с.
14. Ріпкинська районна державна адміністрація : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://rpadm.cg.gov.ua/index.php?id=1482&tp=1&pg=single_page.php. — Дата звернення: 30.06.17
15. Labov W. Sociolinguistic Patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 1972. — 347 p.

REFERENCES

1. Avanesav, R.I. (1964). *Narysy pa bielaruskai diialektologii* [Essays of Belarusian Dialectology]. Minsk, Nauka i tekhnika, 416 p.
2. Atlas ukrainiskoi movy [Atlas of Ukrainian language]. (1984–2001). Vol. 1–3. Kyiv, Naukova dumka.
3. Bevzenko, S.F. (1980). *Ukrainska dialektolohiia* [Ukrainian Dialectology]. Kyiv, Vyshcha shkola, 247 p.
4. Buzuk, P.A. (1926). *Vzaiemovidnosyny mizh ukrayinskoiu ta biloruskoiu movamy* [Relations between the Ukrainian and Belarusian Languages]. *Zapys istoryko-filolohichnoho viddilu VUAN*, Kn. 7–6.
5. Hantsov, V.M. (1928). *Dialektni mezhi na Chernihivshchyni* [Dialectal Limits in Chernihiv Region]. *Zapysky Ukrainskoho naukovohto tovarystva v Kyievi. Chernihiv i pivnichne Livoberezhzhia*. Kyiv.
6. Durnovo, N.N., Sokolov, N.N., & Ushakov D.N. (1915). *Opyt dialektologicheskoi karty russkogo yazyka v Yevrope s prilozheniem ocherka russkoi dialektologii* [Experience of Dialectology Map of Russian in Europe with the Appendix Essay of Russian Dialectology]. Moscow, Synodalnaia tipografiia.
7. Zhylyko, F.T. (1966). *Narysy z dialektolohii ukrayinskoii movy* [Dialectology Essays of Ukrainian]. Kyiv, Radianska shkola, 307 p.
8. Zhylyko, F.T. (1953). *Perekhidni hovirky vid ukraïnskoi do biloruskoi movy v pivnichno-zakhidnykh raionakh Chernihivshchyny* [Transitional Manners of Speaking from Ukrainian to Belarusian Language in the North-Western Districts of the Chernihiv Region]. *Dialektolohichnyi biuleten*, 4, 7–20.
9. Karskii, Ye.F. (1903). *Belorusy. T. 1. Vvedenie v izuchenie yazyka i narodnoi slovesnosti* [Introduction to Study of Language and Folk Literature]. Varshava, Tipohrafiia Varshavskogo Uchebnogo Okruga.

10. Kurylo, O.B. (1924). Fonetychni ta deiaki morfolohichni osoblyvosti hovirky sela Khorobrychiv [Phonetic and Some Morphological Features of Khorobrychiv Local Spoken Dialects]. Zbirnyk istoryko-filolohichnoho viddilu VUAN. Pratsi etnohrafichnoi komisii, 21. Kyiv, Vydavnytstvo VUAN.
11. Lysenko, P.S. (1974). Slovnyk poliskykh hovoriv [Dictionary of the Polissian Dialects]. Kyiv, Naukova dumka, 260 p.
12. Moisiienko, V.M. (2006). Fonetychna systema ukrainskykh poliskykh hovoriv u XVI — XVII st. [Phonetic System of Ukrainian Polissian Dialects in 16–17 s.]. Zhytomyr, Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 450 p.
13. Pivtorak, H.P. (2014). Ukraintsi, zvidky my i nasha mova: doslidzhennia, fakty, dokumenty [Ukrainians, from where We and Our Language are: research, facts, documents]. Kyiv, Vipol, 280 p.
14. Ripkynska raionna derzhavna administratsiia : ofitsiyni web-sait [Ripky District State Administration: official web-site].
http://rpadm.cg.gov.ua/index.php?id=1482&tp=1&pg=single_page.php
15. Labov, W. (1972). Sociolinguistic Patterns. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 347 p.